

มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงาน
อุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม*

LEGAL MEASURES TO PROMOTE THE PARTICIPATION OF
INDUSTRIAL FACTORIES AND INDUSTRIAL ESTATES IN THE
CONSERVATION OF NATURAL RESOURCES AND ENVIRONMENT

กฤติทัช แสงธนโยธิน¹, ส้งเวียน เทพผา² และ โกเมศ ขวัญเมือง³

Kritdithat Saengthanayothin¹, Sungwian Theppha² and Gomes Kwanmuang³

¹⁻³มหาวิทยาลัยปทุมธานี

¹⁻³Pathumthani University, Thailand

Corresponding Author's Email: Kritdithat@gmail.com

วันที่รับบทความ : 21 เมษายน 2569; วันแก้ไขบทความ 4 พฤษภาคม 2569; วันตอบรับบทความ : 6 พฤษภาคม 2569

Received 21 April 2026; Revised 4 May 2026; Accepted 6 May 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และสภาพของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3) ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะรูปแบบมาตรการทางกฎหมายของไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ

Citation:

* กฤติทัช แสงธนโยธิน, ส้งเวียน เทพผา และ โกเมศ ขวัญเมือง. (2569). มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

วารสารสหศาสตร์การพัฒนาสังคม, 4(3), 86-115.

Kritdithat Saengthanayothin, Sungwian Theppha and Gomes Kwanmuang. (2026). Legal Measures To Promote The Participation Of Industrial Factories And Industrial Estates In The Conservation Of Natural Resources And Environment. Journal of Interdisciplinary Social Development, 4(3), 86-115.;

DOI: <https://doi.org/10.>

Website: <https://so12.tci-thaijo.org/index.php/JISDIADP/>

4) เสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวិเคราะห์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ไขปัญหา จากเอกสารงานเขียนและงานวิจัยทางวิชาการ รายงานการประชุม บทบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และฐานข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต แล้วนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์แบบเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า ประเทศไทยจะมีความพยายามในการปรับปรุงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน แต่การดำเนินงานในระดับพื้นที่ยังมีข้อจำกัดอย่างมาก โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม การมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังไม่ได้ถูกขับเคลื่อนด้วยความเข้าใจใน “ความยั่งยืน” อย่างแท้จริง หากแต่เป็นไปตามข้อกำหนดขั้นต่ำของกฎหมายที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม เช่น มาบตาพุด เป็นปัญหาที่สะสมมาอย่างยาวนานและทวีความรุนแรงขึ้น แม้กรมควบคุมมลพิษจะมีบทบาทในการตรวจสอบและจัดทำรายงาน EIA แต่ข้อมูลกลับไม่ถูกเผยแพร่สู่สาธารณะอย่างเพียงพอ จึงเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา 3 ประการ ได้แก่ 1. การประกาศเขตควบคุมมลพิษ ตามมาตรา 59 แห่ง พ.ร.บ. สิ่งแวดล้อมฯ เพื่อให้สามารถจัดการมลพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ 2. การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อม เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมมีความชัดเจน เข้าถึงง่าย และลดภาระของประชาชน 3. การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการเพิ่มอำนาจให้เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษดำเนินการแทนหน่วยงานที่เพิกเฉย หากดำเนินการตามข้อเสนอเหล่านี้อย่างจริงจัง จะช่วยยกระดับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย และคืนความเป็นธรรมให้แก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: มาตรการทางกฎหมาย, ส่งเสริมการมีส่วนร่วม, โรงงานอุตสาหกรรม, นิคมอุตสาหกรรม, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

Abstract

The objectives of this research are: 1) to study the background, concepts, theories, and the situation of problems related to the participation of industrial factories and industrial estates in natural resource and environmental conservation; 2) to study legal measures related to natural resource and environmental conservation; 3) to study and comparatively analyze the characteristics and legal measures of Thailand and other countries related to the participation of industrial factories and industrial estates in natural resource and environmental conservation, and 4) Propose guidelines regarding the participation of industrial factories and industrial estates in the conservation of natural resources and the environment in Thailand, using qualitative research methods. Through analytical study, the researcher collected laws, regulations, rules, research reports, academic articles, and other relevant documents, including recommendations and guidelines for problem-solving from written works and academic research, meeting reports, related legal provisions, and internet databases. The collected information was then analyzed descriptively.

Research findings indicate that Thailand will make efforts to improve environmental policies and promote public participation. However, implementation at the local level still faces significant limitations, especially in industrial estate areas. The participation of industrial factories in conserving natural resources and the environment has not been driven by a true understanding of 'sustainability' but rather according to the minimum legal requirements, which do not lead to structural changes. The problem of pollution from industrial factories, particularly in industrial estate areas such as Map Ta Phut, is a long-accumulated issue that has intensified over time. Although the Pollution Control Department plays a role in inspections and preparing EIA reports, the information has not been sufficiently disclosed to the public. Therefore, three approaches are proposed to address the problem. 1. The

declaration of pollution control zones under Section 59 of the Environmental Act to enable effective and systematic pollution management. 2. The establishment of environmental courts to make the justice process in environmental matters clear, easily accessible, and reduce the burden on the public. 3. The effective enforcement of laws through coordination between relevant agencies and by increasing the authority of pollution control officers to act on behalf of agencies that neglect their duties. If these proposals are seriously implemented, they will help elevate the management of environmental issues in Thailand and sustainably restore justice to the people affected by industrial pollution.

Keywords: Legal measures, promoting participation, Industrial factories, Industrial estates, Conservation of natural resources and the environment

บทนำ

ปัญหามลพิษได้ก่อให้เกิดปัญหาและส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง ปัญหามลพิษจึงเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องหามาตรการมาเพื่อดำเนินการแก้ไข ป้องกัน และฟื้นฟูอย่างเร่งด่วน ความหมายของนิคมอุตสาหกรรมตามกฎหมายมีแหล่งที่มาอยู่หลายแหล่งด้วยกัน เมื่อรวมความแล้ว นิคมอุตสาหกรรม หมายถึง เขตพื้นที่ดินซึ่งจัดสรรไว้สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปอยู่รวมกัน อย่างมีระบบ ระเบียบ และเป็นสัดส่วน อันประกอบด้วย พื้นที่อุตสาหกรรม สิ่งอำนวยความสะดวก สาธารณูปโภค และสาธารณูปการครบครัน เช่น ถนน ท่อระบายน้ำ โรงกำจัดน้ำเสีย ส่วนกลาง ระบบป้องกันน้ำท่วม ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ นอกจากนั้น ยังประกอบด้วย บริการอื่นๆ ที่จำเป็นอีก อาทิเช่น ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ธนาคาร ศูนย์การค้า ที่พักอาศัย สำหรับคนงาน สถานบริการน้ำมัน เป็นต้น (สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 13 (ชลบุรี), 2561: ออนไลน์)

การกำหนดทิศทางการขับเคลื่อนกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการจัดทำขึ้นให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ แผนการปฏิรูปประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 12 นโยบายของคณะรัฐมนตรีที่แถลงต่อรัฐสภา แผนและนโยบายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการรวบรวมข้อมูลประกอบการจัดทำแผนโดยใช้วิธีการ ระดมความคิดเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการประชุมผู้บริหาร ระดับสูงเพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางในอนาคต และทบทวนกระบวนการทำงาน รวมทั้งวิเคราะห์ขีดความสามารถองค์กรจากผู้บริหารหน่วยงาน ตัวแทนหน่วยงาน และผู้ที่ได้รับมอบหมาย เพื่อนำมาวิเคราะห์ ความคาดหวังและทิศทางในอนาคต กำหนดจุดแข็ง จุดอ่อน ภัยคุกคาม และโอกาส (SWOT) สภาพแวดล้อมองค์กรภายใต้แนวคิด การบริหาร จัดการภาครัฐสู่ความเป็นเลิศ (Excellence Framework) รวมทั้งใช้ เครื่องมือ วัดผลการดำเนินงานแบบดุลยภาพที่ยั่งยืน (Sustainability Balanced Scorecard: SBSC) เพื่อจัดทำกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนา สู่ความยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย มี เป้าหมายของแผนที่ สำคัญเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งด้าน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ธรรมาภิบาล และความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือระหว่างกันทั้ง ภายในและภายนอกประเทศอย่างบูรณาการ การให้ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมโดย เป็นการดำเนินการบนพื้นฐาน การเติบโตร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และ คุณภาพชีวิต โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลทั้ง 3 ด้าน อันจะนำไปสู่ “ระบบนิเวศ มั่นคง เพื่อประชาชนใช้ประโยชน์อย่างมั่งคั่งและยั่งยืน” ต่อไป (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม, 2564: 1)

การพัฒนาความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ยังขาดความรู้ทางวิชาการ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน ภายใต้แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ได้กำหนดกรอบการพัฒนาเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการ เติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านโครงสร้าง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยให้สามารถรับมือกับบริบทโลกใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และครอบคลุมในทุกมิติ ดังนี้ 1) เป้าหมายหลักและเป้าหมายรองของการพัฒนา แผนฉบับที่ 13 มุ่งเน้นเป้าหมายหลักในการเปลี่ยนผ่านการผลิตและบริโภคไปสู่ความยั่งยืน โดยลดการก่อ มลพิษ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และลดการปล่อยก๊าซเรือน กระจก เพื่อบรรลุความเป็นกลางทางคาร์บอนภายในปี 2593 และมุ่งสู่การปล่อยก๊าซเรือน กระจกสุทธิเป็นศูนย์ภายในปี 2608 นอกจากนี้ ยังมีเป้าหมายรองในการเสริมสร้างขีด ความสามารถของประเทศในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง เช่น สังคมสูงวัย การเปลี่ยนแปลง

สภาพภูมิอากาศ โรคระบาด และภัยคุกคามทางไซเบอร์ รวมถึงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และระบบราชการให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีธรรมาภิบาล 2) ยุทธศาสตร์หลัก เศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ ภายใต้หมวดหมู่ที่ 10 ประเทศไทยมุ่งสู่เศรษฐกิจหมุนเวียนและสังคมคาร์บอนต่ำ โดยกำหนดเป้าหมายสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ 2.1) การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจจากการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ 2.2) การอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และ 2.3) การสร้างสังคมคาร์บอนต่ำอย่างมั่นคง การขับเคลื่อนดังกล่าวอาศัยกลยุทธ์สำคัญ เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียว การใช้กลไกทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ตลาดคาร์บอน การสร้างรายได้ให้ชุมชนบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น การฟื้นฟูธรรมชาติภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง การส่งเสริมเทคโนโลยีและความร่วมมือระหว่างประเทศ ตลอดจนการปลูกฝังแนวคิดและพฤติกรรมของผู้บริโภคให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน 3) ยุทธศาสตร์รอง การจัดการภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ หมวดหมู่ที่ 11 มุ่งลดความเสี่ยงและผลกระทบจากภัยธรรมชาติ โดยเน้นการพัฒนาศักยภาพประชาชนและชุมชน การสนับสนุนมาตรการที่ไม่ใช่เชิงโครงสร้าง ตลอดจนการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ เพื่อให้สังคมไทยสามารถปรับตัวและฟื้นฟูได้อย่างมีภูมิคุ้มกันในระยะยาว 4) ยุทธศาสตร์รอง การพัฒนาเมืองอัจฉริยะอย่างยั่งยืน ภายใต้หมวดหมู่ที่ 8 ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองที่น่าอยู่ มีความปลอดภัย และสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน โดยเน้นกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน การใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ และการเพิ่มสมรรถนะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการพื้นที่เมืองอย่างมีประสิทธิภาพ

ประเทศไทยได้มีการพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศที่มีอุตสาหกรรมเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ จึงได้ผลักดันให้มีการปฏิรูปทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 43 ซึ่งได้บัญญัติว่า การอนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ มีการจัดการ มีการบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ การจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม และประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนั้น การนำมาตรการทางกฎหมาย

มาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยการมีพันธะร่วมกันที่จะรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดำรงอยู่ในสภาพที่ดีเพื่ออนาคตในวันข้างหน้า ลำพังเฉพาะการมีมาตรการทางกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรหาได้เป็นการเพียงพอต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมไม่ ความสำคัญจึงอยู่ที่ความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องที่จะทำให้กฎหมายดังกล่าวเกิดการสัมฤทธิ์ผลได้ (กรมควบคุมมลพิษ, 2557)

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืนของมนุษย์ และประเทศชาติทรัพยากรธรรมชาติเป็นรากฐานสำคัญของความเจริญทางเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชน หากมีการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและชาญฉลาด ควบคู่กับการอนุรักษ์ ประเทศชาติก็จะสามารถเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด พร้อมทั้งกระจายการใช้ให้ทั่วถึง โดยเฉพาะในยุคที่ทรัพยากรเริ่มเสื่อมโทรม จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป กฎหมายถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดนโยบายและควบคุมการจัดการทรัพยากรให้เป็นไปตามหลักธรรมชาติและความสมดุล พร้อมทั้งประสานงานกับองค์กรที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์ควรยึดหลักการใช้อย่างฉลาด ประหยัด และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เช่น การเลือกใช้ทรัพยากรที่หาได้ง่ายก่อน การใช้ทรัพยากรที่หายากอย่างประหยัด และการซ่อมแซมสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กลับมามีคุณภาพ ดังนั้น การอนุรักษ์จึงไม่ใช่แค่การเก็บรักษาเท่านั้น แต่รวมถึงการปรับปรุง ฟื้นฟู และใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล เพื่อสร้างความยั่งยืนและคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับมนุษย์อย่างถาวร (สถาบันการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (สพท.), 2566: ออนไลน์) การเพิ่มขึ้นของประชากรและการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษ ขยะ และน้ำเน่าเสีย ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนอย่างยิ่ง หากขาดแคลนก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ปัจจุบันการอนุรักษ์ทรัพยากรยังมีข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งขาดการวางแผนอย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชนยังไม่เป็นระบบ ขาดการวิจัยและการส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตและบริโภค อีกทั้งยังมีปัญหาการทุจริตและความไม่โปร่งใส การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นยังไม่เพียงพอ ขาดความรู้และความตระหนัก ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง

องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชน มีอิสระในการบริหารและจัดการงบประมาณ จึงสามารถจัดทำแผนพัฒนาและดำเนินการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกับการประชาสัมพันธ์สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยเฉพาะมลพิษทางน้ำ อากาศ และเสียง ซึ่งเกิดจากกิจกรรมอุตสาหกรรม โดยเฉพาะโรงงานที่ปล่อยสารพิษและก๊าซอันตราย ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและระบบนิเวศ รัฐจึงจำเป็นต้องใช้อำนาจควบคุมกิจกรรมอุตสาหกรรม และวางนโยบายการพัฒนาแบบยั่งยืนควบคู่กับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม มาตรการทางกฎหมายจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือหลักในการจัดการและป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดบทลงโทษทั้งทางแพ่งและอาญา รวมถึงสร้างกลไกให้ประชาชน ภาคเอกชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้ การใช้กฎหมายจะมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เพื่อให้การจัดการสิ่งแวดล้อมดำเนินไปตามหลักความสมดุลของธรรมชาติและเป็นไปตามกฎหมายอย่างเป็นระบบ

ปัญหาข้อเท็จจริง

มีประเด็นปัญหาข้อเท็จจริงที่สามารถสรุปสาระสำคัญพอสังเขปดังต่อไปนี้

1. ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในประเทศไทย มีแนวโน้มสร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ทั้งในรูปแบบของมลพิษทางอากาศ น้ำเสีย และของเสียอันตราย ซึ่งเป็นผลจากกระบวนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรมากและขาดการจัดการที่เหมาะสม ตัวอย่างชัดเจน ได้แก่ มลพิษจากการเผาไหม้ การปล่อยสาร VOCs และฝุ่นละออง รวมถึงน้ำเสียปนเปื้อนสารเคมีและโลหะหนักที่ไม่ได้ผ่านการบำบัด และการจัดการของเสียอันตรายที่ไม่มีประสิทธิภาพกรณีของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง และนิคมอื่น ๆ ในภาคกลางและตะวันออกเฉียงเหนือ สะท้อนถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในระดับชุมชน แม้จะมีกฎหมายควบคุมสิ่งแวดล้อม แต่การบังคับใช้ยังไม่เข้มงวด และการมีส่วนร่วมของภาคอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมยังไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องเร่งปรับปรุงทั้งในด้านนโยบาย การกำกับดูแล และความร่วมมือของทุกภาคส่วนเพื่อความยั่งยืนในระยะยาว

2. ความไร้ประสิทธิภาพของรัฐในการควบคุมผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและควบคุมกิจกรรมในโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม เช่น พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และ พ.ร.บ. โรงงาน พ.ศ. 2535 แต่ในทางปฏิบัติ หน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบ เช่น กรมควบคุมมลพิษ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค และการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กลับขาดประสิทธิภาพในการตรวจสอบและบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ข้อจำกัดสำคัญ ได้แก่ การขาดแคลนบุคลากรงบประมาณ และเครื่องมือเทคโนโลยีในการติดตามคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงปัญหาการแบ่งหน้าที่ระหว่างหน่วยงานที่ยังไม่ชัดเจน นำไปสู่ช่องว่างในการกำกับดูแล นอกจากนี้ การบังคับใช้กฎหมายยังไม่เข้มงวด แม้ตรวจพบการกระทำผิด เช่น การปล่อยน้ำเสียหรือมลพิษเกินมาตรฐาน แต่บทลงโทษมักไม่รุนแรงเพียงพอ ผลจากความล้มเหลวเหล่านี้ ทำให้บางภาคอุตสาหกรรมไม่ยอมปฏิบัติตามมาตรการด้านสิ่งแวดล้อม และประชาชนขาดความเชื่อมั่นในระบบกำกับดูแลของรัฐ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน

3. บทบาทเชิงรุกด้านสิ่งแวดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมที่ยังขาดหาย แม้นิคมอุตสาหกรรมในประเทศไทยจะมีหน้าที่ตามกฎหมายในการดูแลสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดทำรายงาน EIA หรือการควบคุมมลพิษภายในพื้นที่นิคม แต่ในทางปฏิบัติมักจำกัดอยู่แค่การปฏิบัติตามข้อกำหนดขั้นต่ำ โดยขาดบทบาทเชิงรุกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือสร้างความร่วมมือกับชุมชนโดยรอบอย่างแท้จริง ปัญหาที่พบ ได้แก่ การขาดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน การไม่เปิดเผยข้อมูลผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างโปร่งใส ขาดช่องทางสื่อสารกับประชาชน และไม่มีการริเริ่มแนวทางใหม่ เช่น การลดคาร์บอน การใช้พลังงานสะอาด หรือการจัดการของเสียตามแนวทางเศรษฐกิจหมุนเวียน ที่สำคัญคือการละเลยข้อร้องเรียนและข้อเสนอแนะจากชุมชน สถานการณ์นี้สะท้อนว่านิคมอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (CSR) และยังไม่มีแรงจูงใจหรือแรงกดดันจากภาครัฐหรือกฎหมายที่เพียงพอในการผลักดันให้เกิดบทบาทเชิงรุกอย่างเป็นรูปธรรม.

4. การมีส่วนร่วมของชุมชนรอบโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมที่ยังไม่เป็นจริง แม้กฎหมายไทยจะรับรองสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งในรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 แต่ในทางปฏิบัติ ชุมชนโดยรอบนิคมอุตสาหกรรมกลับถูกจำกัดบทบาทและขาดการเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญ ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม เช่น รายงาน EIA หรือคุณภาพน้ำและอากาศ มักไม่ถูกเปิดเผย

อย่างโปร่งใสหรือในรูปแบบที่ประชาชนเข้าใจง่าย การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นมักเป็นเพียงพิธีกรรมทางกฎหมาย โดยไม่ได้สะท้อนถึงความตั้งใจในการนำข้อเสนอของชุมชนไปใช้จริง นอกจากนี้ยังไม่มีกลไกถาวรหรือเวทีที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลกระทบ และประชาชนจำนวนมากยังขาดความรู้และอำนาจในการตรวจสอบหรือต่อรองกับภาคอุตสาหกรรม สถานการณ์นี้ทำให้ชุมชนรอบนิคมกลายเป็นเพียง “ผู้รับผลกระทบ” ที่ไม่มีโอกาสกำหนดอนาคตของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนอย่างแท้จริง ส่งผลต่อความเป็นธรรมและความยั่งยืนของการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยะยาว อุตสาหกรรม กลายเป็นเพียง “ผู้รับผลกระทบ” โดยไม่มีบทบาทเป็น “ผู้มีส่วนร่วม” ในการกำหนดอนาคตของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตน

ปัญหาข้อกฎหมาย

แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งและควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม แต่ยังพบข้อจำกัดสำคัญด้านข้อกฎหมายที่ทำให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมยังไม่เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยสามารถสรุปปัญหาหลักได้ 4 ประเด็น ดังนี้

1. ไม่มีบทบัญญัติที่ระบุหน้าที่เชิงรุกของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมด้านสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจนกฎหมายไทยยังไม่กำหนดให้ “โรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม” มีบทบาทเชิงรุกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การจัดทำโครงการด้านสิ่งแวดล้อม การเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ หรือการมีส่วนร่วมกับชุมชน ขณะที่แนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อภาคเอกชนต่อสิ่งแวดล้อม (Corporate Environmental Responsibility) ก็ยังไม่ถูกยกระดับให้เป็น “หน้าที่ตามกฎหมาย” ที่บังคับใช้ได้จริง

2. ขาดการบูรณาการของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมกฎหมายหลัก เช่น พ.ร.บ.สิ่งแวดล้อมฯ พ.ร.บ.โรงงานฯ และ พ.ร.บ.การนิคมฯ ยังมีลักษณะแยกส่วน ไม่เชื่อมโยงกันเชิงระบบ และไม่มีหลักเกณฑ์ส่งเสริมบทบาทเชิงรุกของนิคมฯ ในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมหรือทำงานร่วมกับชุมชนในเชิงนโยบาย

3. ขาดกลไกเชิงกฎหมายในการสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนกฎหมายไทยยังไม่ออกแบบระบบแรงจูงใจ เช่น การลดหย่อนภาษี มาตรการทางการเงิน หรือการให้สิทธิพิเศษสำหรับนิคมที่ดำเนินกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ เช่น การลดของเสีย การใช้พลังงาน

สะอาด หรือการได้มาตรฐานโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ (Eco-Industrial Town)

4. ไม่มีหลักประกันทางกฎหมายให้แก่ประชาชนในการมีส่วนร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมแม้รัฐธรรมนูญจะรับรองสิทธิในการมีส่วนร่วมด้านสิ่งแวดล้อม แต่ในทางปฏิบัติกลับขาดกลไกสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น ไม่มีคณะกรรมการร่วมระหว่างนิคมอุตสาหกรรมกับชุมชน ไม่มีช่องทางเข้าถึงรายงาน EIA/EMP อย่างโปร่งใส หรือสิทธิเสนอความคิดเห็นที่มีผลผูกพัน ซึ่งทำให้ชุมชนไม่สามารถมีบทบาทที่แท้จริงในการกำกับดูแลสิ่งแวดล้อม

ข้อสรุป การขาดความชัดเจนและความครบถ้วนของบทบัญญัติทางกฎหมายเหล่านี้ ส่งผลให้การมีส่วนร่วมและการกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อมในโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมยังไม่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรมีการปฏิรูปกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีทั้ง “ภาระหน้าที่ที่ชัดเจน” และ “กลไกส่งเสริมที่เป็นรูปธรรม” สำหรับทั้งภาคอุตสาหกรรมและประชาชนในระดับพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และสภาพของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบลักษณะรูปแบบ มาตรการทางกฎหมายของไทย และต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. เพื่อเสนอแนะแนวทางเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการวิจัยในเชิงการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทำการศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) ในลักษณะของการศึกษาวิเคราะห์ (Analytical Study) ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ไขปัญหา จากเอกสารงานเขียนและงานวิจัยทางวิชาการ รายงานการประชุม บทบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และฐานข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต แล้วนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์แบบเชิงพรรณนา (Descriptive Method) ซึ่งเป็นการจัดทำรายงานเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นความจริงครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในแต่ละประเด็นที่ได้กำหนดไว้

การศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตในด้านเนื้อหา ดังนี้

1. ศึกษาค้นหาความเป็นมา แนวคิด ทฤษฎี และสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบ มาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยและต่างประเทศ รวมถึงการศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เห็นถึงการแก้ไขปัญหาหลุมพรางที่เกิดจากการดำเนินกิจการของนิคมอุตสาหกรรม โดยจะต้องส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชน เพื่อให้เป็นกระบวนการหรือกลไกในการดำเนินการที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. ศึกษาปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งผลกระทบของปัญหาที่เกิดจากการดำเนินกิจการของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม โดยใช้รูปแบบของการมีส่วนร่วม 3 ฝ่าย ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

3. ศึกษามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาหลุมพรางของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมให้เกิดความ

สมดุล มีความยั่งยืน และมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย และต่างประเทศ

ด้านพื้นที่ การศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตในด้านพื้นที่ ดังนี้

การแสวงหาองค์ความรู้ตามที่ได้มาจากข้อเท็จจริงและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ต่างๆ เพื่อเป็นแนวคิดพื้นฐานทางกฎหมายและเป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา เป็นการประสานและร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งจะเกิดความรวดเร็วและเป็นระบบมากขึ้น จึงได้ทำการวิเคราะห์ถึงหลักการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับการยอมรับ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไข เพื่อให้เป็นมาตรการที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี และสภาพของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการปรับปรุงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน แต่การดำเนินงานในระดับพื้นที่ยังมีข้อจำกัดอย่างมาก โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม การมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังไม่ได้ถูกขับเคลื่อนด้วยความเข้าใจใน “ความยั่งยืน” อย่างแท้จริง หากแต่เป็นไปตามข้อกำหนดขั้นต่ำของกฎหมายที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

จากการวิจัย พบว่า แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการปรับปรุงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน แต่การดำเนินงานในระดับพื้นที่ยังมีข้อจำกัดอย่างมาก โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม การมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรม

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังไม่ได้ถูกขับเคลื่อนด้วยความเข้าใจใน “ความยั่งยืน” อย่างแท้จริง หากแต่เป็นไปตามข้อกำหนดขั้นต่ำของกฎหมายที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

ปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม เช่น มาบตาพุด เป็นปัญหาที่สะสมมาอย่างยาวนานและทวีความรุนแรงขึ้น แม้กรมควบคุมมลพิษจะมีบทบาทในการตรวจสอบและจัดทำรายงาน EIA แต่ข้อมูลกลับไม่ถูกเผยแพร่สู่สาธารณะอย่างเพียงพอ จึงเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา 3 ประการ ได้แก่

1. การประกาศเขตควบคุมมลพิษ ตามมาตรา 59 แห่ง พ.ร.บ. สิ่งแวดล้อมฯ เพื่อให้สามารถจัดการมลพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ
2. การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อม เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมมีความชัดเจน เข้าถึงง่าย และลดภาระของประชาชน
3. การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการเพิ่มอำนาจให้เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษดำเนินการแทนหน่วยงานที่เพิกเฉย หากดำเนินการตามข้อเสนอเหล่านี้อย่างจริงจัง จะช่วยยกระดับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย และคืนความเป็นธรรมให้แก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมได้อย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า แม้เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษตาม พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 จะมีอำนาจหน้าที่กว้างขวางในการกำกับดูแลปัญหามลพิษ แต่ประสิทธิภาพของการบังคับใช้กฎหมายยังมีข้อจำกัด ทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจในกฎหมายของเจ้าหน้าที่ การประสานงานระหว่างหน่วยงาน และกระบวนการพิสูจน์หลักฐานที่ซับซ้อน

ปัญหาและอุปสรรคในการบังคับใช้กฎหมายมีหลายประเด็นสำคัญ ได้แก่

1. ความไม่รู้กฎหมายของเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ขาดความรู้เฉพาะด้าน จึงควรมีการอบรมและจัดทำคู่มือการปฏิบัติงาน
2. ขาดนโยบายแบบบูรณาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำงานซ้ำซ้อน ขาดการรวมศูนย์ในการกำหนดแนวทางและแผนปฏิบัติการ
3. การพิสูจน์และรวบรวมหลักฐานยาก ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญและพยานทางเทคนิค ซึ่งประชาชนทั่วไปเข้าถึงได้ยาก

4. ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ยังไม่มีช่องทางให้ประชาชนเข้ามาร่วมสอดส่องเฝ้าระวังหรือป้องกันการกระทำผิดด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างจริงจัง

แนวทางแก้ไขที่สำคัญ การจัดตั้งศูนย์รับเรื่องร้องทุกข์ เพื่อรับฟังเสียงจากประชาชน และเป็นจุดเริ่มต้นในการจัดการปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ มีการพัฒนากลไกติดตามและตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อม ด้วยเทคโนโลยีและการมีส่วนร่วมของชุมชน และมีการจัดตั้งหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบปัญหามลพิษจากโรงงาน โดยเฉพาะเพื่อให้การจัดการเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีเอกภาพ

ผลกระทบต่อชุมชนโดยรอบ แม้โรงงานอุตสาหกรรมจะสร้างรายได้และเพิ่มการจ้างงาน ส่งผลให้เศรษฐกิจเติบโต แต่ในขณะเดียวกันกลับก่อให้เกิดปัญหาชุมชนแออัด ความไม่เป็นระเบียบ อาชญากรรม และคุณภาพชีวิตของประชาชนลดลง หากไม่มีการวางแผนจัดการอย่างรอบด้าน

2. มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นภารกิจด้านบริการสาธารณะที่รัฐมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการตามกฎหมาย ทั้งในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โครงสร้างพื้นฐาน และระบบสาธารณสุข โดยใช้อำนาจของรัฐผ่านระบบราชการและองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของรัฐยังคงมีข้อจำกัด จึงจำเป็นต้องพัฒนาแนวทางให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงแนวทางสำคัญคือ การใช้มาตรการทางกฎหมาย เพื่อสร้างกรอบในการพัฒนาอย่างสมดุลกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยกำหนดสิทธิและหน้าที่ของประชาชน พร้อมทั้งควบคุมการใช้อำนาจรัฐให้อยู่บนหลักประโยชน์สาธารณะและความยุติธรรม ตัวอย่างหนึ่งของกลไกทางกฎหมายที่สำคัญคือ การจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ซึ่งเป็นเงื่อนไขก่อนอนุมัติโครงการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมหรือโครงการขนาดใหญ่ หากรายงานไม่ผ่านการพิจารณา โครงการจะไม่ได้รับอนุญาต จากการศึกษา ผู้วิจัยเสนอให้ใช้มาตรการทางกฎหมายเป็นกลไกหลักในการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการบังคับใช้กฎหมายต้องดำเนินการอย่างจริงจัง มีความสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริง และเปิดโอกาสให้ภาครัฐ เอกชน และประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน.

1. มาตรการทางกฎหมายในการตรวจสอบโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม โดยภาครัฐ รัฐต้องมีมาตรการตรวจสอบตลอดวงจรของกิจการ ตั้งแต่ก่อนการก่อสร้าง ระหว่าง

ดำเนินการ และหลังเลิกกิจการใช้เครื่องมือ เช่น EIA, SIA และ EMS เพื่อประเมินความปลอดภัยและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

2. มาตรการทางกฎหมายในการจัดเก็บภาษีจากผู้ก่อมลพิษ อิงหลักการ “ผู้ก่อมลพิษต้องเป็นผู้จ่าย” (Polluter Pays Principle: PPP) ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการลดมลพิษ และนำรายได้ภาษีไปใช้ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

3. มาตรการทางกฎหมายในการจัดให้มีกองทุนสิ่งแวดล้อม เพื่อรองรับค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูมลพิษและเยียวยาผู้เสียหาย มีกฎหมายรองรับ เช่น พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงของผู้เสียหายที่ขาดทุนทรัพย์

4. มาตรการทางกฎหมายในการบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายในกรณีเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมประกอบด้วย 3 แนวทางหลัก ได้แก่ (1) มาตรการทางปกครองใช้อำนาจรัฐควบคุมกิจการที่อาจก่อมลพิษ (2) มาตรการทางอาญา ลงโทษผู้ฝ่าฝืน เช่น ปรับ จำคุก หรือริบทรัพย์ (3) มาตรการทางแพ่ง เปิดทางให้ประชาชนฟ้องเรียกค่าเสียหาย โดยเฉพาะในกรณีที่เกิดจากมลพิษเรื้อรังหรือการฟ้องคดีแบบกลุ่ม (class action)

5. มาตรการจูงใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ โดยเน้นให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ ผ่านกลไกสนับสนุนต่าง ๆ ดังนี้ (1) การแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับชุมชนท้องถิ่น จัดสรรรายได้จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ พื้นที่คุ้มครอง ฯลฯ กลับคืนสู่ชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมการอนุรักษ์ร่วมกับรัฐ (2) การลดอัตราอากรศุลกากรสำหรับอุปกรณ์รักษาสิ่งแวดล้อม ลดภาษีนำเข้าเครื่องจักร วัสดุ หรืออุปกรณ์ที่ช่วยลดมลพิษ เช่น เครื่องบำบัดน้ำเสีย อากาศเสีย เครื่องดักฝุ่น ฯลฯ เป็นแรงจูงใจให้ภาคอุตสาหกรรมหันมาใช้เทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น (3) การลดหย่อนภาษีรายได้สำหรับกิจการเพื่อสิ่งแวดล้อม กำหนดให้รายจ่ายเพื่อกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมสามารถหักลดหย่อนภาษีได้ไม่เกิน 2% ของกำไรสุทธิ ครอบคลุมกิจกรรม เช่น การอนุรักษ์สัตว์ป่า อุทยาน ป่าสงวน การควบคุมมลพิษ และการสนับสนุนกองทุนสิ่งแวดล้อม (4) การอำนวยความสะดวกในการนำผู้เชี่ยวชาญต่างชาติเข้ามาช่วย ผู้ประกอบการสามารถขอรับการสนับสนุนจากรัฐในการนำผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศมาดำเนินการระบบบำบัดสิ่งแวดล้อม รวมถึงสิทธิการยกเว้นภาษีของบุคคลเหล่านั้น

3. เปรียบเทียบลักษณะรูปแบบ มาตรการทางกฎหมายของไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สารสำคัญที่สามารถสรุปได้ ดังนี้

3.1 ลักษณะของกฎหมาย

ประเทศไทยยังคงมีลักษณะกฎหมายที่เน้นการควบคุมโดยภาครัฐแบบรวมศูนย์ (Command-and-Control) เป็นหลัก โดยเฉพาะการออกใบอนุญาต การตรวจสอบ และการลงโทษ ซึ่งมักเป็นเชิงสั่งการ มากกว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเชิงรุกของภาคเอกชนหรือชุมชน

EU และประเทศสมาชิก มีการตรากฎหมายแบบบูรณาการ (Integrated Legal Framework) โดยให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบร่วมระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน (Shared Responsibility)

สหราชอาณาจักร และ สหรัฐอเมริกา มีลักษณะของกฎหมายที่มุ่งเน้นการเปิดเผยข้อมูล การกำกับตนเองของภาคอุตสาหกรรม และการลงโทษอย่างชัดเจนหากมีการฝ่าฝืน

ญี่ปุ่น ผสมผสานแนวทางกฎหมายกับการส่งเสริมจริยธรรมทางธุรกิจ วัฒนธรรมองค์กร และความร่วมมือระหว่างรัฐกับเอกชนอย่างใกล้ชิด

3.2 รูปแบบการมีส่วนร่วม

ประเทศไทย ยังอยู่ในระดับของการมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์ (Tokenism) โดยเฉพาะในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA/EHIA) ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะรับฟังความคิดเห็น มากกว่าการมีอำนาจตัดสินใจ

EU และประเทศอื่น ๆ มีระบบที่เปิดให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นมีบทบาทตั้งแต่การจัดทำนโยบาย จนถึงการตรวจสอบและประเมินผล เช่น กฎหมาย Environmental Liability Directive ของ EU หรือ Public Participation Provision ตาม Aarhus Convention

USA มีระบบ Toxic Release Inventory (TRI) ที่กำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรม รายงานการปล่อยมลพิษ ซึ่งเปิดเผยต่อสาธารณะเพื่อให้ชุมชนมีสิทธิเข้าถึงข้อมูล

ญี่ปุ่น มีระบบ PRTR (Pollutant Release and Transfer Register) ที่เน้นความสมัครใจและความโปร่งใส โดยส่งเสริมการรายงานโดยไม่ใช้การบังคับ

3.3 มาตรการทางกฎหมาย

ประเทศที่พัฒนาแล้วมีแนวโน้มใช้ กฎหมายสิ่งแวดล้อมที่ยืดหยุ่น (Flexible Regulation) ร่วมกับมาตรการจูงใจทางเศรษฐกิจ เช่น การลดหย่อนภาษี รางวัล หรือการรับรองระบบ ISO 14001

ในขณะที่ไทยยังไม่มีระบบจูงใจทางเศรษฐกิจอย่างเป็นระบบ และยังขาดกฎหมายที่ส่งเสริมกลไกภาคประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมกันกับนิคมอุตสาหกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ข้อเสนอเหล่านี้มุ่งเน้นการปฏิรูประบบกฎหมาย กลไกการบังคับใช้ และวัฒนธรรมการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรมกับการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

1) จัดทำประมวลกฎหมายสิ่งแวดล้อม เพื่อรวมกฎหมายกระจัดกระจายให้เป็นระบบเดียว

2) จัดตั้งองค์กรกลางด้านสิ่งแวดล้อม มีอำนาจสอบสวน ดำเนินคดี และประสานงานแบบเบ็ดเสร็จ

3) ปรับระบบพิสูจน์คดีสิ่งแวดล้อม และจัดตั้งสถาบันนิติมลพิษวิทยา

4) เพิ่มโทษทางกฎหมาย โดยเฉพาะโทษปรับให้สูงขึ้นเพื่อให้เกิดความเกรงกลัว

5) แยกความรับผิดชอบของนิติบุคคล และเพิ่มโทษสำหรับนิติบุคคลให้สูงกว่าบุคคลทั่วไป

6) ออกกฎ/ระเบียบส่งเสริมความร่วมมือ ระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชนในการสืบหาข้อเท็จจริง

7) ตั้งกองทุนเยียวยาผู้เสียหาย โดยไม่ต้องฟ้องศาล

8) เพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมาย ด้วยการสอบสวนร่วมและปรับปรุงการประสานงาน

9) ปรับปรุงค่ามาตรฐานสิ่งแวดล้อม ให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีและคุณภาพชีวิต

10) ปฏิรูประบบ EIA/EHIA โดยใช้หลักการประเมินเชิงยุทธศาสตร์

11) ส่งเสริมบทบาทผู้นำชุมชน ในการรณรงค์ให้ประชาชนตื่นตัว

12) เปิดพื้นที่โรงงานรับผิดชอบต่อสาธารณะ เพื่อความเข้าใจอันดี

13) ส่งเสริมความร่วมมือทุกภาคส่วน ในการจัดการมลพิษอย่างเป็นรูปธรรม

14) สร้างเครือข่ายเฝ้าระวังแหล่งมลพิษ พร้อมรายงานผลต่อสาธารณะ

- 15) จัดอบรมความรู้กฎหมายสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนอาสาสมัครสิ่งแวดล้อม
- 16) ยึดหลักธรรมาภิบาล โดยเน้นความร่วมมือของรัฐ เอกชน และชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างโปร่งใสและมีส่วนร่วม

อภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิจัย เรื่อง มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญมาอภิปรายผลดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี และสภาพของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ได้ทราบถึงปัญหามลพิษที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นมานานและนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น ปัญหามลพิษจึงไม่ใช่เรื่องใหม่ที่กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะไม่ทราบ เพราะกรมควบคุมมลพิษได้ให้หน่วยงานในสังกัดไปทำการศึกษาและสำรวจตรวจวัดคุณภาพของอากาศ น้ำ และฝุ่นละอองบริเวณโดยรอบโรงงานอุตสาหกรรม และยังเป็นหน่วยงานที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) จึงควรทราบดีว่าปัญหามลพิษที่เกิดขึ้นมีมากน้อยเพียงใด แต่ข้อมูลเหล่านี้ไม่เคยนำมาเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับทราบเลย เมื่อปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้นแล้ว จึงเห็นสมควรที่จะต้องดำเนินการดังนี้

1) เขตควบคุมมลพิษ การประกาศให้พื้นที่ของการนิคมอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษเป็น “เขตควบคุมมลพิษ” ตามความในมาตรา 59 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ที่กำหนดไว้ว่า ถ้าปรากฏว่าท้องที่ใดมีปัญหามลพิษ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะร้ายแรงถึงขนาดเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบเสียหายต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติประกาศในราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้ท้องที่นั้นเป็นเขตควบคุมมลพิษได้ ตัวอย่างเช่น การประกาศให้การนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดเป็นเขตควบคุมมลพิษ ซึ่งเป็นการประกาศให้เขตพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่พิเศษในกฎหมายสิ่งแวดล้อม จะมีการควบคุมมลพิษและเพิ่มมาตรการต่างๆในการบริหารจัดการได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น อีกทั้งจะมีงบประมาณที่แต่ละหน่วยงานได้จัดตั้งขึ้น เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ตามนโยบายของรัฐบาล ซึ่งผลจากการประกาศเขตควบคุมมลพิษก็จะสามารถดำเนินการควบคุม ลด และขจัดมลพิษได้ โดยในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ได้ระบุให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นในท้องที่เขตควบคุมมลพิษ ซึ่งก็คือจังหวัด ulyong สามารถจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษที่ครอบคลุมพื้นที่นั้น และต้องมีการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะมีเงินจากงบประมาณแผ่นดิน เงินจากกองทุนสิ่งแวดล้อม มาช่วยเหลือดำเนินการตามแผนปฏิบัติการได้ กรมควบคุมมลพิษในฐานะหน่วยงานของรัฐบาลก็จะทำหน้าที่ในการประสานงานในการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อลดและขจัดมลพิษ และให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการแก่ท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบ ซึ่งการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะเป็นระบบมากขึ้น

โดยมีอธิบดีกรมควบคุมมลพิษเป็นกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการควบคุมมลพิษ ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นกรรมการและเลขานุการในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ จะต้องทำการรวบรวมข้อมูลสภาพปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้นจากโรงงานอุตสาหกรรม แล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ โดยเร็ว เพื่อที่จะได้มีแผนปฏิบัติการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษได้อย่างรวดเร็ว เพราะหากปล่อยระยะเวลาให้นานไปประชาชนจะเกิดการเจ็บป่วยและได้รับความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น โดยจะต้องทำการตรวจสอบคุณภาพอนามัยอย่างเป็นรูปธรรมอันสืบเนื่องมาจากการได้รับมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อหามาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบดังกล่าว โดยทุกคนจะมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขต่อไป

2) การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนในกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีสิ่งแวดล้อม โดยการจัดตั้งให้เป็นศาลพิเศษในลักษณะเดียวกันกับศาลแรงงาน ศาลทรัพย์สินทางปัญญา ศาลล้มละลายกลาง และศาลปกครอง เพื่อทำหน้าที่อำนวยความยุติธรรม และตัดสินคดีต่างๆที่เป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน เมื่อประชาชนเหล่านั้นเป็นผู้เสียหายก็มีสิทธิที่จะฟ้องร้องขอให้ศาลสิ่งแวดล้อมดำเนินคดีและพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิดเป็นการเฉพาะได้ การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นประเด็นใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย หลายคนอาจจะมองว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งศาลพิเศษขึ้นมาเป็นการเฉพาะ เพราะทุกวันนี้ก็มีศาลยุติธรรมตัดสินคดีเหล่านั้นอยู่แล้ว แต่ปัจจุบันถึงเวลาแล้วที่ประเทศไทยจะต้องมีการตั้งศาลพิเศษขึ้นมา

รับกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังสร้างปัญหา สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคม ทุกวันนี้แม้ระบบศาลของไทยมีช่องทางให้ประชาชนฟ้องร้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ แต่ในทางปฏิบัติจำนวนคดีสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาสู่กระบวนการยุติธรรมนั้นมันน้อยมาก ซึ่งเทียบไม่ได้กับความเสียหายที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากกระบวนการยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อมยังไม่เปิดทางให้ประชาชนได้ใช้สิทธิพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมอย่างเต็มที่ รวมทั้งบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษา ทนายความผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อม ยังมีไม่เพียงพอกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น

ประเทศไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมากนัก ซึ่งจะเห็นได้จากการที่มีกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมานานแล้ว แต่ถูกนำไปปฏิบัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรื่องการละเมิดเสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนมากเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดข้อพิพาทระหว่างบุคคลต่อบุคคล เช่น ปลุกบ้านรुकกล้าที่คนอื่น ส่งเสียงดังทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน โรงงานก่อปัญหามลพิษทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วยเดือดร้อน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เดิมทีคดีจะถูกนำไปฟ้องร้องในศาลแพ่ง แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนไปปัญหาสิ่งแวดล้อมขยายตัวมากขึ้น มีการบัญญัติความผิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในกฎหมายเฉพาะขึ้น ทำให้คดีสิ่งแวดล้อมไม่ได้เป็นปัญหาระหว่างเอกชนกับเอกชนอย่างเดียว ยังมีปัญหาภาครัฐ หน่วยราชการต่างๆที่มีอำนาจออกใบอนุญาตที่เอื้อประโยชน์ให้เอกชนประกอบธุรกิจที่ทำลายสิ่งแวดล้อมอีกด้วย ประเด็นคดีการทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากหน่วยราชการใช้อำนาจออกใบอนุญาตให้เอกชน มีผลให้ชาวบ้านเดือดร้อนจึงเป็นข้อพิพาทระหว่างภาครัฐกับประชาชน เป็นคดีทางปกครองที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบและสามารถนำคดีไปฟ้องร้องต่อศาลปกครองได้ เพราะคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเกือบทุกคดีล้วนต้องเกี่ยวข้องกับเอกชนและหน่วยราชการ เพราะเอกชนไม่สามารถทำผิดกฎหมายได้ถ้าไม่มีส่วนราชการให้การช่วยเหลือและให้การสนับสนุน

คดีสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยได้ก่อให้เกิดปัญหากับประชาชนเป็นอย่างมาก เพราะคดีสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เป็นคดีที่เกิดกับชาวบ้านผู้ยากจน บางคดีต้องมีการฟ้องร้องกันถึง 2 ศาล คือ ศาลแพ่งและศาลปกครอง ทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนที่ต้องมีการฟ้องร้องคดีสิ่งแวดล้อมหลายศาล ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของชาวบ้านที่ยากจน คดีที่ต้องฟ้องร้องทั้งศาลแพ่งและศาลปกครองโดยที่สองศาลก็ไม่ได้มีภาระหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแต่เพียงอย่างเดียว ยังมีคดีอื่นที่ศาลจะต้องพิจารณาอีกมากมาย เมื่อมีการฟ้องร้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเข้าไปอีกก็ต้องไปรอการพิจารณาเหมือนคดีอื่น ๆ การพิจารณาคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมก็เกิดความล่าช้า กว่าศาลจะพิจารณาคดีเสร็จแต่ละคดีต้องใช้เวลาอย่างน้อย 3-4 ปี

แต่เมื่อมีการจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมขึ้นมาเป็นการเฉพาะแล้วการรอเพื่อพิจารณาคดีก็จะลดน้อยลง การตัดสินใจคดีและอำนวยความสะดวกให้กับชาวบ้านก็สามารถทำได้รวดเร็วขึ้น

การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมไม่เพียงจะทำให้การพิจารณาคดีทำได้เร็วขึ้นเท่านั้น ผลดีที่จะตามมาอีกก็คือปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมจะได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้น และคดีที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมก็จะเข้าสู่การพิจารณาของศาลมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมน้อยลง ทรัพยากรธรรมชาติก็จะได้รับการปกป้องรักษามากขึ้น เมื่อฟ้องคดีต่อศาลไปแล้วก็จะรู้ผลได้อย่างรวดเร็ว ในเมื่อมีการจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อมขึ้นแล้วก็จะส่งผลให้ภาครัฐสนใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมและให้อำนาจให้สิทธิแก่ประชาชนที่จะฟ้องคดีต่อศาลเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ประชาชนก็จะเกิดความสนใจและนำคดีเข้าสู่ศาลมากขึ้น ทำให้กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นตัวบทกฎหมาย หน่วยงานผู้พิพากษา พยาน ผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมของศาล จะได้รับการพัฒนาองค์ความรู้และความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับกฎหมายสิ่งแวดล้อมไปโดยอัตโนมัติ

เมื่อศาลสิ่งแวดล้อมได้เกิดขึ้นแล้ว ศาลก็จะทำหน้าที่ที่จัดปัญหาและความขัดแย้งได้เป็นอย่างดี เพราะศาลสิ่งแวดล้อมสามารถพิจารณาคดีได้รวดเร็ว สะดวก และประหยัดค่าใช้จ่าย อาจไม่ต้องใช้ทนายความหรือศาลจะตั้งทนายความที่เชี่ยวชาญเพื่อให้ความช่วยเหลือก็ได้ ซึ่งศาลจะช่วยทำหน้าที่ค้นหาความจริงโดยการพิสูจน์หลักฐานในทางคดีแทนระบบการได้สวนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนเพิ่มอำนาจดุลพินิจให้แก่ศาลในการเลือกมาตรการลงโทษและสั่งการในเรื่องการฟื้นฟูสภาพธรรมชาติที่เสียหายซึ่งจะเกิดกระบวนการบังคับคดีได้จริง ที่สำคัญศาลสิ่งแวดล้อมดังกล่าวนี้อาจไม่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดเหมือนคดีประเภทอื่นๆ เพราะคดีสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องประโยชน์สาธารณะเป็นส่วนใหญ่

3) การบังคับใช้กฎหมาย ถือเป็นปัญหาหลักของกฎหมายสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมมลพิษ แม้จะมีการวิจารณ์กันว่ากฎหมายที่มีอยู่ยังไม่ก้าวหน้าเพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมได้เมื่อเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ แต่ในความเป็นจริงก็คือไม่ว่าเราจะเขียนกฎหมายให้ดีเพียงใด ทันยุคสมัยในปัจจุบัน ก็คงจะเปลี่ยนแปลงอะไรได้ไม่มากนักหากว่าเรายังไม่ปรับปรุงกลไกในการบังคับใช้กฎหมายดังกล่าว

ปัญหาสำคัญในการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมก็คือ การที่กฎหมายฉบับต่าง ๆ กำหนดความรับผิดชอบในการควบคุมมลพิษไว้ในหลายหน่วยงาน และจะไม่มีมีการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานเหล่านั้นในการบังคับใช้กฎหมายให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และ

เจตนารมณ์ของกฎหมาย ซึ่งในบางครั้งก็เกิดปัญหาการแย้งกันบังคับใช้กฎหมายหรือเกี่ยวกันใช้กฎหมาย เมื่อเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นก็ย่อมเป็นข้ออ้างแก่หน่วยงานเหล่านั้นในการขัดความรับผิดชอบ และผลที่สุดก็ไม่มีใครเข้ามารับผิดชอบต่อและแก้ไขปัญหาย่างแท้จริง ปัญหาในเรื่องนี้สามารถแก้ไขได้หากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสำคัญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและมีการประสานงานกันในการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ก็ได้พยายามแก้ไขปัญหานี้ในระดับหนึ่งด้วยการสร้างความเป็นเอกภาพในการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม โดยให้เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษสามารถควบคุมดูแลการบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมต่างๆ และมีอำนาจดำเนินการได้ในกรณีที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ดำเนินการ นอกเหนือไปจากอำนาจหน้าที่ต่างๆ ในการเข้าไปในอาคารสถานที่หรือเขตที่ตั้งของโรงงาน การออกคำสั่งเป็นหนังสือให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงระบบบำบัดมลพิษและคำสั่งอื่นๆ กฎหมายยังกำหนดให้เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษมีอำนาจตรวจสอบรายงานสรุปผลการทำงานของระบบบำบัดมลพิษในแหล่งกำเนิดมลพิษต่างๆ ที่เจ้าของหรือผู้ควบคุมเสนอต่อเจ้าพนักงานท้องถิ่น และเจ้าพนักงานท้องถิ่นต้องรวบรวมส่งให้เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษซึ่งรับผิดชอบท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อตรวจสอบอย่างน้อยเดือนละครั้ง เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษยังอาจเสนอแนะต่อเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจควบคุมดูแลแหล่งกำเนิดมลพิษให้สั่งปิด พักใช้ หรือเพิกถอนใบอนุญาตของแหล่งกำเนิดมลพิษนั้นๆ เสนอแนะให้มีการดำเนินการตามกฎหมาย เพื่อบังคับใช้ให้เป็นไปตามกฎหมาย และให้คำปรึกษาหรือแนะนำแก่เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการและบำรุงรักษา

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าเจ้าพนักงานควบคุมมลพิษมีอำนาจหน้าที่กว้างขวางในการกำกับดูแลให้เป็นไปตามข้อบัญญัติของกฎหมายสิ่งแวดล้อม และกฎหมายจะสัมฤทธิ์ผลมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการทำงานของเจ้าพนักงานควบคุมมลพิษ การประเมินผลการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานควบคุมมลพิษจึงเป็นเรื่องที่สมควรที่จะให้มีการศึกษาหรือติดตามกันต่อไป แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเจ้าพนักงานควบคุมมลพิษตามพระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในปัจจุบันซึ่งได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ปลัดอำเภอ หัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ ผู้อำนวยการเขต และหัวหน้าสำนักงานเขต ซึ่งตามความเป็นจริงบุคคลเหล่านี้ก็มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายฉบับต่างๆ อยู่แล้ว จึงได้แต่หวังว่าเมื่อได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานเหล่านี้ อย่างชัดเจนมากขึ้นแล้ว จะเป็นเครื่องช่วยกระตุ้นให้มีการใช้อำนาจหน้าที่ในการสอดส่องดูแลและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเข้มงวดต่อไป

2. มาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปัญหาสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นหน้าที่บริการสาธารณะอย่างหนึ่งของรัฐ ที่รัฐต้องดำเนินการใช้อำนาจตามกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จะเห็นได้จากการจัดองค์กรของรัฐที่ถูกกำหนดโดยกฎหมายให้ทำหน้าที่โดยเฉพาะเจาะจง ทั้งในด้านที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในทางโครงสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ปัญหาเกี่ยวกับระบบสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน รวมถึงการมีบทบัญญัติของกฎหมายต่างๆ อันนอกเหนือไปจากการจัดองค์กร บุคคลากร งบประมาณ และวิธีการบริการในรูปแบบอื่นอีกมากมาย อำนาจหน้าที่ของรัฐเป็นการใช้อำนาจหน้าที่ภายใต้ระบบราชการ ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาในการทำหน้าที่เกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะในด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งรัฐต้องพัฒนาบทบาทหน้าที่ของตนว่าจะดำเนินการอย่างไรเพื่อแก้ไขหรือส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในการแก้ปัญหาดังกล่าวจะต้องได้รับความร่วมมือจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามกฎหมาย รัฐจึงมีอำนาจหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นความเกี่ยวพันกับการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น รัฐจึงจำเป็นที่จะต้องหามาตรการที่จะทำให้การพัฒนาประเทศสามารถเดินคู่ไปกับการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม มาตรการทางกฎหมายจึงเป็นกลไกหลักที่จะกำหนดกรอบกติกาของสังคม โดยกำหนดบทบาทของประชาชนให้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือคำสั่งของรัฐ มาตรการทางกฎหมายจึงเป็นฐานรองรับการใช้อำนาจรัฐที่จะนำมาใช้บังคับให้เกิดประสิทธิผลต่อการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม แต่การใช้อำนาจของรัฐนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน โดยคำนึงถึงความถูกต้องและยุติธรรมของสังคมเป็นส่วนใหญ่ และได้แผ่ขยายไปถึงการคุ้มครองผลประโยชน์ของประชาชนด้วย มาตรการทางกฎหมายจึงเป็นกรอบหรือขอบเขตแห่งการใช้อำนาจของรัฐ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และกติกาที่กำหนดไว้

ดังนั้น การก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเสนอขอรับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี โดยให้ผู้รับผิดชอบโครงการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment : EIA) ตั้งแต่ระยะศึกษาความเหมาะสมของโครงการแล้วนำเสนอต่อคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ

พิจารณาเสนอความเห็นชอบประกอบการพิจารณาของรัฐมนตรี เพื่อที่จะให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้พิจารณาก่อน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรอบคอบและถูกต้องมากขึ้น หากรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมไม่ผ่านการพิจารณา โครงการดังกล่าวก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้ดำเนินการต่อไปได้

3. การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะ รูปแบบ และมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นภารกิจสำคัญที่มีอาจประสบความสำเร็จได้ด้วยการดำเนินการของภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว หากแต่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมืออย่างเป็นระบบจากภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นแหล่งที่มาสำคัญของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการปล่อยมลพิษ ปัจจุบัน หลายประเทศได้ปรับแนวทางกฎหมายและนโยบายให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมประชาธิปไตยด้านสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนท้องถิ่น การศึกษาครั้งนี้มุ่งเปรียบเทียบลักษณะ รูปแบบ และมาตรการทางกฎหมายของประเทศไทยกับประเทศที่มีระบบกฎหมายและนโยบายสิ่งแวดล้อมที่ก้าวหน้า ได้แก่ สหภาพยุโรป (EU) สหราชอาณาจักร สหรัฐอเมริกา และประเทศญี่ปุ่น เพื่อศึกษาความเหมือน ความต่าง รวมถึงบทเรียนที่ประเทศไทยอาจนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

รูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมประเทศไทย การมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์ (Tokenism) ลักษณะของการมีส่วนร่วมในประเทศไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรม และการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดทำ รายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และรายงาน EHIA มักเกิดขึ้นในรูปแบบ “การรับฟังความคิดเห็น” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่อยู่ในขั้นตอนปลายของกระบวนการวางแผน ประชาชนสามารถแสดงความเห็นในเวทีรับฟัง แต่ไม่มีอำนาจตามกฎหมาย ในการ คัดค้านอย่างมีผลผูกพัน หรือมีบทบาทในการ ร่วมตัดสินใจ ตัวอย่าง ปัญหา การขาดกลไกการแจ้งเตือนหรือเผยแพร่ข้อมูลล่วงหน้าอย่างเหมาะสม การมีเวทีรับฟังความคิดเห็นมักมีระยะเวลาจำกัด และจัดในรูปแบบที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เช่น เวทีที่จัดในเวลาราชการ หรือมีการจำกัดจำนวนผู้พูด และไม่มีกลไกในการติดตามผลการรับฟัง

ความคิดเห็น เช่น ไม่เปิดเผยว่านำข้อเสนอแนะไปใช้หรือไม่ ผลกระทบที่เกิดขึ้น การที่ชุมชนรู้สึก “ไม่มีอำนาจ” หรือ “ไม่ถูกนับรวม” ในกระบวนการตัดสินใจที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม และความไม่ไว้วางใจต่อรัฐและภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น นำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อต้านในหลายพื้นที่ เช่น กรณีมาบตาพุด จังหวัดระยอง

สหภาพยุโรป (EU) การมีส่วนร่วมเชิงโครงสร้าง (Structured Participation) มีลักษณะของการมีส่วนร่วม สหภาพยุโรป (EU) ยอมรับหลักการของการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Meaningful Participation) ซึ่งแสดงออกผ่านกรอบกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในทุกขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผนและนโยบาย 2) การอนุญาตหรือออกใบอนุญาต 3) การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล กฎหมายที่สำคัญ ได้แก่

1. Aarhus Convention (1998) ว่าด้วยสิทธิของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม มี 3 สิทธิสำคัญ คือ 1) สิทธิในการเข้าถึงข้อมูล (Access to Information) 2) สิทธิในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-Making) และ 3) สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (Access to Justice)

2. Environmental Liability Directive (ELD) กำหนดให้ผู้ก่อมลพิษต้องรับผิดชอบต่อความเสียหาย และเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือ NGO ใช้สิทธิทางกฎหมายในการร้องเรียนหรือดำเนินคดีได้ ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงเทคนิค เช่น การปล่อยมลพิษ ข้อมูลสารเคมี และผลการตรวจสอบ การมีส่วนร่วมไม่จำกัดเฉพาะในระดับโครงการ แต่รวมถึงระดับนโยบายของรัฐ เช่น การจัดทำแผนพลังงานแห่งชาติ

3. สหรัฐอเมริกา (USA): การมีส่วนร่วมผ่านการเปิดเผยข้อมูล (Information Empowerment) ลักษณะของการมีส่วนร่วม รัฐบาลสหรัฐมองว่าการที่ประชาชน เข้าถึงข้อมูลอย่างโปร่งใสจะเป็นแรงผลักดันให้โรงงานอุตสาหกรรม “รับผิดชอบต่อสาธารณะ” (Public Accountability) โดยใช้แนวทาง “Right to Know” (สิทธิในการรับรู้) เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของภาคเอกชนและสิทธิของสาธารณชน และเครื่องมือสำคัญ ได้แก่ Toxic Release Inventory (TRI) การบังคับให้โรงงานที่ใช้หรือปล่อยสารเคมีอันตรายเกินเกณฑ์ ต้องรายงานข้อมูลการปล่อยต่อหน่วยงานกลาง (US EPA) ข้อมูลจะถูกเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ให้ประชาชนเข้าถึงได้อย่างสะดวก และชุมชนสามารถใช้ข้อมูลนี้เพื่อตั้งข้อสังเกต คัดค้าน หรือขอปรับเปลี่ยนมาตรการสิ่งแวดล้อมของโรงงาน จุดเด่น TRI ส่งผลให้หลายโรงงานปรับพฤติกรรมโดยสมัครใจ เพื่อลดการปล่อยมลพิษลง เพราะไม่ต้องการให้ชื่อของบริษัทถูกเปิดเผยว่าเป็น “ผู้

ปล่อยมลพิษสูง” ประชาชนสามารถรวมตัวกันตั้งกลุ่มติดตามกิจกรรมของโรงงาน และแจ้งเบาะแสต่อ EPA ได้โดยตรง

4. ญี่ปุ่น การมีส่วนร่วมเชิงสมัครใจภายใต้หลักความโปร่งใส (Voluntary but Transparent) ลักษณะของการมีส่วนร่วม ญี่ปุ่นเน้นสร้างวัฒนธรรมของ “ความโปร่งใส” และ “ความรับผิดชอบต่อสังคม” ของภาคอุตสาหกรรมมากกว่าการบังคับใช้กฎหมายแบบเข้มงวด การมีส่วนร่วมเกิดจากความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน มากกว่าการใช้อำนาจ ระบบสำคัญคือ Pollutant Release and Transfer Register (PRTR) คล้ายระบบ TRI ของสหรัฐฯ แต่เป็นระบบสมัครใจในระยะแรก ก่อนจะกลายเป็นข้อบังคับ บางส่วนในเวลาต่อมา Eco Action 21 ส่งเสริมให้โรงงาน (โดยเฉพาะ SMEs) จัดทำแผนสิ่งแวดล้อมของตนเอง รายงานต่อรัฐ และเปิดเผยต่อชุมชนโดยสมัครใจ มีจุดเด่นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากการที่ประชาชนเชื่อมั่นว่าภาครัฐและโรงงานจะดำเนินการอย่างมีจริยธรรม และมีข้อมูลให้ติดตามตรวจสอบ และชุมชนมักมีคณะทำงานร่วมกับโรงงานและองค์กรท้องถิ่น เช่น ในการติดตามการใช้น้ำ อากาศ และการจัดการของเสีย

3) รูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

1. ประเทศไทย การมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์ (Tokenism) มีลักษณะของการมีส่วนร่วม ดังนี้ ในประเทศไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมและการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดทำ รายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และ รายงาน EHIA มักเกิดขึ้นในรูปแบบ “การรับฟังความคิดเห็น” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่อยู่ในขั้นตอนปลายของกระบวนการวางแผน ประชาชนสามารถแสดงความเห็นในเวทีรับฟัง แต่ไม่มี อำนาจตามกฎหมาย ในการ คัดค้านอย่างมีผลผูกพัน หรือมีบทบาทในการร่วมตัดสินใจ ดังตัวอย่างปัญหา มีการขาดกลไกการแจ้งเตือนหรือเผยแพร่ข้อมูลล่วงหน้าอย่างเหมาะสมมีเวทีรับฟังความคิดเห็นมักมีระยะเวลาจำกัด และจัดในรูปแบบที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เช่น เวทีที่จัดในเวลาราชการ หรือมีการจำกัดจำนวนผู้พูด และไม่มีกลไกในการติดตามผลการรับฟังความคิดเห็น เช่น ไม่เปิดเผยว่านำข้อเสนอแนะไปใช้หรือไม่ ผลกระทบที่ได้รับ ชุมชนรู้สึก ว่า “ไม่มีอำนาจ” หรือ “ไม่ถูกนับรวม” ในกระบวนการตัดสินใจที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ความไม่ไว้วางใจต่อรัฐและภาคอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น นำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อต้านในหลายพื้นที่ เช่น กรณีมาบตาพุด จังหวัดระยอง

2. สหภาพยุโรป (EU) การมีส่วนร่วมเชิงโครงสร้าง (Structured Participation) ลักษณะของการมีส่วนร่วม สหภาพยุโรป (EU) ยอมรับหลักการของการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Meaningful Participation) ซึ่งแสดงออกผ่านกรอบกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในทุกขั้นตอน ได้แก่ 1) การวางแผนและนโยบาย 2) การอนุญาตหรือออกใบอนุญาตและ 3) การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล กฎหมายสำคัญ ได้แก่ Aarhus Convention (1998) ว่าด้วยสิทธิของประชาชนด้านสิ่งแวดล้อม มี 3 สิทธิสำคัญ 1) สิทธิในการเข้าถึงข้อมูล (Access to Information) 2) สิทธิในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-Making) 3) สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม (Access to Justice) และ Environmental Liability Directive (ELD) กำหนดให้ผู้ก่อมลพิษต้องรับผิดชอบต่อความเสียหาย และเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือ NGO ใช้สิทธิทางกฎหมายในการร้องเรียนหรือดำเนินคดีได้ จุดเด่นกล่าวคือ ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงเทคนิค เช่น การปล่อยมลพิษ ข้อมูลสารเคมี และผลการตรวจสอบ และการมีส่วนร่วมไม่จำกัดเฉพาะในระดับโครงการ แต่รวมถึงระดับนโยบายของรัฐ เช่น การจัดทำแผนพลังงานแห่งชาติ

3. สหรัฐอเมริกา (USA) การมีส่วนร่วมผ่านการเปิดเผยข้อมูล (Information Empowerment) ลักษณะของการมีส่วนร่วม รัฐบาลสหรัฐมองว่าการที่ประชาชน เข้าถึงข้อมูลอย่างโปร่งใสจะเป็นแรงผลักดันให้โรงงานอุตสาหกรรม “รับผิดชอบต่อสาธารณะ” (Public Accountability) ใช้แนวทาง “Right to Know” (สิทธิในการรับรู้) เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของภาคเอกชนและสิทธิของสาธารณชน เครื่องมือสำคัญที่ใช้ Toxic Release Inventory (TRI) การบังคับให้โรงงานที่ใช้หรือปล่อยสารเคมีอันตรายเกินเกณฑ์ ต้องรายงานข้อมูลการปล่อยต่อหน่วยงานกลาง (US EPA) ข้อมูลจะถูกเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ให้ประชาชนเข้าถึงได้อย่างสะดวก ชุมชนสามารถใช้ข้อมูลนี้เพื่อตั้งข้อสังเกต คัดค้าน หรือขอปรับเปลี่ยนมาตรการสิ่งแวดล้อมของโรงงานมีจุดเด่นดังนี้ TRI ส่งผลให้หลายโรงงานปรับพฤติกรรมโดยสมัครใจ เพื่อลดการปล่อยมลพิษลง เพราะไม่ต้องการให้ชื่อของบริษัทถูกเปิดเผยว่าเป็น “ผู้ปล่อยมลพิษสูง” ประชาชนสามารถรวมตัวกันตั้งกลุ่มติดตามกิจกรรมของโรงงาน และแจ้งเบาะแสต่อ EPA ได้โดยตรง

4. ญี่ปุ่น การมีส่วนร่วมเชิงสมัครใจภายใต้หลักความโปร่งใส (Voluntary but Transparent) มีลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้ ญี่ปุ่นเน้นสร้างวัฒนธรรมของ “ความโปร่งใส” และ “ความรับผิดชอบต่อสังคม” ของภาคอุตสาหกรรมมากกว่าการบังคับใช้กฎหมายแบบ

เข้มงวด และการมีส่วนร่วมเกิดจากความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างรัฐ เอกชน และ ชุมชน มากกว่าการใช้อำนาจ ระบบสำคัญคือ Pollutant Release and Transfer Register (PRTR) คล้ายระบบ TRI ของสหรัฐฯ แต่เป็นระบบสมัครใจในระยะแรก ก่อนจะกลายเป็น ข้อบังคับบางส่วนในเวลาต่อมา และ Eco Action 21 ส่งเสริมให้โรงงาน (โดยเฉพาะ SMEs) จัดทำแผนสิ่งแวดล้อมของตนเอง รายงานต่อรัฐ และเปิดเผยต่อชุมชนโดยสมัครใจ จุดเด่น การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากการที่ประชาชนเชื่อมั่นว่าภาครัฐและโรงงานจะดำเนินการ อย่างมีจริยธรรม และมีข้อมูลให้ติดตามตรวจสอบ ชุมชนมักมีคณะทำงานร่วมกับโรงงานและ องค์กรท้องถิ่น เช่น ในการติดตามการใช้น้ำ อากาศ และการจัดการของเสีย

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาเรื่อง มาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงาน อุตสาหกรรมและนิคมอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัย สรุปได้ว่า แม้ประเทศไทยจะมีความพยายามในการปรับปรุงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน แต่การดำเนินงานในระดับพื้นที่ยังมีข้อจำกัดอย่าง มาก โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม การมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังไม่ได้ถูกขับเคลื่อนด้วยความเข้าใจใน “ความยั่งยืน” อย่างแท้จริง หากแต่เป็นไปตามข้อกำหนดขั้นต่ำของกฎหมายที่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เชิงโครงสร้าง ปัญหาหลักจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในเขตนิคมอุตสาหกรรม เช่น ม้าตาฟุด เป็นปัญหาที่สะสมมาอย่างยาวนานและทวีความรุนแรงขึ้น แม้กรมควบคุมมลพิษจะ มีบทบาทในการตรวจสอบและจัดทำรายงาน EIA แต่ข้อมูลกลับไม่ถูกเผยแพร่สู่สาธารณะอย่าง เพียงพอ จึงเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา 3 ประการ ได้แก่ 1. การประกาศเขตควบคุม มลพิษ ตามมาตรา 59 แห่ง พ.ร.บ. สิ่งแวดล้อมฯ เพื่อให้สามารถจัดการมลพิษได้อย่างมี ประสิทธิภาพและเป็นระบบ 2. การจัดตั้งศาลสิ่งแวดล้อม เพื่อให้กระบวนการยุติธรรมด้าน สิ่งแวดล้อมมีความชัดเจน เข้าถึงง่าย และลดภาระของประชาชน 3. การบังคับใช้กฎหมาย อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการเพิ่มอำนาจให้ เจ้าพนักงานควบคุมมลพิษดำเนินการแทนหน่วยงานที่เพิกเฉย หากดำเนินการตามข้อเสนอ เหล่านี้อย่างจริงจัง จะช่วยยกระดับการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย และคืนความ เป็นธรรมให้แก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษอุตสาหกรรมได้อย่างยั่งยืน **ข้อเสนอแนะ**

1) ในครั้งต่อไปควรมุ่งเน้นการพัฒนาอย่างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อม โรงงานและนิคมอุตสาหกรรมควรให้ความสำคัญกับการใช้เทคโนโลยีสะอาดและการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การประหยัดพลังงาน การนำน้ำเสียกลับมาใช้ซ้ำ และการลดการปล่อยมลพิษลงสู่สิ่งแวดล้อม 2) ควรสร้างความร่วมมือกับชุมชนรอบข้างโดยเปิดเผยข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม อย่างโปร่งใส และร่วมกันฟื้นฟูพื้นที่สีเขียวเพื่อชดเชยผลกระทบที่เกิดขึ้น การสนับสนุนกิจกรรมด้าน CSR ที่มุ่งเน้นความยั่งยืนก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยสร้างความเชื่อมั่นแก่สังคม ในภาพรวมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไม่ควรเป็นเพียงการปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น แต่ต้องเป็นวัฒนธรรมองค์กรที่สะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อให้การพัฒนาอุตสาหกรรมไทยก้าวหน้าอย่างยั่งยืนควบคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2564). แผนปฏิบัติราชการ 5 ปี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พ.ศ. 2565-2569) ชายฝั่ง. เรียกใช้เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2568 จาก <https://anyflip.com/ilbgp/cljf>
- กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2557). พระราชบัญญัติและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมมลพิษ. เรียกใช้เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2568 จาก <http://www.pcd.go.th>.
- สถาบันการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (สพท.). (2566). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. เรียกใช้เมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2568 จาก http://www.digitalschool.club/digitalschool/technologym1-3/homeworkm1_1/lesson2/2_2_7.php
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 13 (ชลบุรี). (2561). ปัญหามลพิษทางสิ่งแวดล้อมตลอดจนแนวทางการป้องกันแก้ไขที่ดี. เรียกใช้เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2568 จาก <https://epo13.pcd.go.th/th/news/detail/9373>